

Darja Lavrenčič Vrabc
Ljubljana

BOLEČINA ODRAŠČANJA: DROGE, SEKS IN ...*

»Toda življenje ni vedno pravljica ali kremni kolač. **Življenje včasih tudi boli,**« je zapisala v svojem zaupnem pismu pisateljici Judy Blume desetletna Dona, ki živi na Škotskem. Ta priljubljena in na začetku svoje pisateljske poti po mnenju mnogih kritikov tudi zelo provokativna mladinska pisateljica, pa kljub temu z mnogimi uglednimi literarnimi nagradami za področje mladinske književnosti »okronana« avtorica, je zbrala najbolj zanimiva, odkritosrčna in iskrena pisma otrok in najstnikov z vsega sveta, s katerimi jo ves čas zasipavajo, in jih leta 1996 objavila v knjigi *Letters to Judy: What Kids wish they could tell you*.

Knjiga bi na vsak način morala postati obvezno domače branje mnogim staršem in vzgojiteljem, saj odstira svet čustev, razmišljanj, težav in najglobljih skrivnosti, ki jih imajo današnji najstniki. V njih spregovorijo o vsem, kar jih teži, tudi o mnogih tabujih (kot so npr.: beg od doma, incest, nasilje, posilstvo, hude bolezni, smrt ...), ki na žalost še vedno ostajajo tabuji, saj jih v razgovorih s starši ne morejo detabuizirati. Večina odraslih je namreč že zdavnaj pozabila, s kakšnimi težavami so se v času svojega odraščanja srečevali tudi sami. Še vedno verjamejo v mit srečnega in nekonfliktnega otroštva, ki ima svoj izvor daleč nazaj v 18. stoletju pri pedagogu **Jeanu Jacquesu Rousseauju**. Otroštvo je po njihovem prepričanju predvsem čas nedolžnosti, ki jo morajo odrasli za vsako ceno ohranjati in otroke obvarovati pred grdobijo sveta. Takšno stališče tudi danes zagovarjajo ne le nekateri starši in učitelji, temveč tudi marsikateri kritiki in strokovnjaki s področja mladinske književnosti, kar vzbuja začudenje. Predvsem v tujih strokovnih revijah in tudi bolj poljudnih časopisih (celo dnevnikih) lahko prebiramo zanimive članke, katerih avtorji imajo popolnoma različne poglede na neko določeno leposlovno mladinsko knjigo in na problem, ki ga ubeseduje. Lahko se skupaj z njimi vprašamo, ali je današnja mladinska književnost, ki obravnava tudi temne strani življenja ('The Dark Side of Life'), za mlade bralce res tako škodljiva?

Je potrebno današnje otroke in najstnike kot najfinejši porcelan zavijati v svilen papir? Je mlade sploh mogoče obvarovati pred svetom, v katerem živijo? Navsezadnje bodo tudi oni morali nekoč odrasti in živeti v njem, ne glede na to, kakšen je.

Pa vendar se moramo danes, na začetku 21. stoletja še enkrat vprašati, ali je **model Motovilke** ('Rapunzel') iz znane Grimmove pravljice (prelepo deklico z

* Avtorica je s tem prispevkom sodelovala na posvetovanju o tabujih v mladinski književnosti (gl. poročilo na str. 82).

dolgimi kitami je hudobna čarovnica, zato da bi jo imela samo zase, zaprla v gozd) prava vloga (model) za današnjega otroka in mladostnika. Spomnimo se samo, kaj se v pravljici pripeti Motovilki! Čeprav sama ni smela zapustiti visokega stolpa brez stopnic in vrat, ji je ob pomoči očarljivega princa to vendar uspelo. Ko je čarovnica to spoznala, je jezno zavpila: »Mislila sem, da sem te odrezala od vsega sveta, pa si me vseeno prevarala.«

Kaj bi bilo, če bi namesto princa v stolp prišla hudobna pošast?

Je morda **model Grdega račka** primernejša vloga za današnjega otroka in mladostnika? Naj bo sodobna mladinska književnost pisana po vzoru Motovilke ali naj tako kot Andersen odstira tudi temne in problematične strani življenja?

Strokovnjaki, predvsem sociologi, psihologi in pedagogi, ugotavljajo, da je odraščanje današnjih otrok in najstnikov zaradi različnih razlogov še težavnejše kot včasih. Tudi proces odraščanja je daljši. Doba mladosti se daljša. Njihove raziskave dokazujejo, da se obdobje najstništva začenja prej kot pri nekdanjih generacijah in da se prehod k statusu odraslosti, ki je tradicionalno definiran z zaposlitvijo in socialno osamosvojitvijo, »daljša« daleč v drugo desetletje ali celo na začetek tretjega življenjskega desetletja.

Življenjski in izkustveni svetovi današnjih otrok in mladostnikov so se v zadnjih desetletjih močno spremenili. Resnica je, da je čas skrivnosti, ki so jih odrasli dolgo časa skrivali pred mladimi, dokončno minil. Današnja »internetska« generacija otrok in najstnikov, ki surfa po svetovnem spletu in tv kanalih, je zagotovo sposobna na tak ali drugačen način odkriti tisto, kar želijo vedeti in kar nekateri odrasli hočejo skriti pred njimi. Ob branju marsikaterih sodobnih mladinskih knjig se lahko vprašamo, ali se niso tudi meje med mladinsko književnostjo (mladinski oz. mladostniški roman) in tako imenovano odraslo književnostjo zabrisale in je torej vprašljivo postavljanje togih ločnic, kot so to doslej večinoma počeli založniki, knjižničarji, literarni kritiki, književni didaktiki...?

V predgovoru h knjigi *Nočni ptiči* je Norvežan Tormod Haugen, Andersenov nagajenec, zapisal: »Teško je biti otrok. Odraščanje je proces, ki boli.«

Mladinska književnost je dolgo časa prvenstveno pripadala področju pedagogike. S procesom prehajanja v območje literature (besedne umetnosti) je bila »neizogibno povezana postopna depedagogizacija pisanja in tudi kritiškega vrednotenja.« (Kobe 1987: 8)

Takšna situacija je trajala vse do dvajsetega stoletja in je bila značilna za večino evropskih dežel (tudi za slovensko mladinsko književnost), pa tudi za ZDA. Šele v drugi polovici prejšnjega stoletja je prišlo do dokončne prevlade estetske komponente literarnega dela nad moralnovzgojno. Zaradi takšnega razvoja mladinske književnosti se zdi razumljivo, da so v mladinsko književnost »prodrle« tabu teme tako pozno.

Če raziskujemo zgodovino pojavljanja in uveljavljanja tabu tem v evropski in ameriški mladinski književnosti, potem nedvomno veljajo šestdeseta leta 20. stoletja za veliko prelomnico. Tabuji so med prvimi začeli padati ravno v ameriški mladinski književnosti, pa tudi v bolj liberalno usmerjenih skandinavskih deželah. V ameriški mladinski književnosti je do tega pomembnega dejanja prišlo na področju mladostniškega romana, mladostniškega leposlovja (*'Teenage Fiction', 'Teenage Novels', 'Young Adult', 'Adolescent Fiction'*).

(b) Vse to je bila posledica pomembnih družbenih in socioloških sprememb, kot so bile: spremenjena družbena klima, večja liberalizacija družbe, seksualna revolucija, različna družbena gibanja (npr. žensko osvobodilno gibanje – 'Women's liberation movement'), feminizem, moda, glasba ... Pomemben dejavnik je bil tudi popolnoma drugačen »značaj« povojne generacije ameriških najstnikov, ki je bila mnogo bolj samozavestna, glasna in samostojna kot generacije pred njimi (generacija njihovi staršev in starih staršev). Bili so kritični do obstoječih vrednot, družbenih norm in starejših. Upirali so se začeli pravilom tradicije, vedenja, vzgoje, oblačenja ... Vstopali so na tista izkušenska področja, ki jih njihovi starši v svoji mladosti ali pa sploh nikoli niso spoznali. Najstniki ('Teenagerji', 'Young Adults') so v tem času v ZDA prvič v zgodovini postali družbeno priznana skupina ljudi. »Mladi so vsepovsod zahtevali pravice in dolžnosti odraslosti, ki so jim bile poprej odtegnjene.« (Gillis 1999: 196)

Tudi založniki so se začeli dobro zavedati, da takšna številčna skupina mladih ljudi predstavlja pomembno in hkrati posebno skupino bralcev, ki ima svojevrsten bralni okus.

Želijo si knjig, v katerih je glavni literarni lik njihov vrstnik, torej najstnik, z vsemi problemi odraščanja, s katerimi se v realnem življenju srečuje tudi najstniški bralec. Najstniško leposlovje iz tega razloga popolnoma upravičeno lahko velja za »najbolj narcisoidno leposlovje, ki hkrati najbolj zrcali družbo in družbene probleme.« (Eccleshare 1996: 388)

Pomemben prelom se je na področju literarnega ustvarjanja za mlade zgodil tisti trenutek, ko so pisatelji (predvsem ameriški) začeli postopoma opuščati dolgoletno **tradicijo samocenzure**, ki so jo vrsto desetletij spoštovali. Samocenzuro ('Self-censorship') so vrsto let »izvajali« mladinski pisatelji sami. Bila je posledica rousseaujevske predstave otroštva kot časa nedolžnosti ('era of childhood innocence'), ki si je v mnogih evropskih deželah in tudi v Ameriki pridobila veliko privrženecv. Tudi danes lahko še vedno slišimo njene glasne zagovornike. Strinjali so se s slovitim pedagogom, da lahko neustrezne knjige kvarno vplivajo na nedolžne otroke. Še v 40. in 50. letih 20. stoletja lahko prebiramo mnenja, posebej zanimivi so argumenti ameriškega psihiatra **Frederica Werthama**, da branje knjig, v katerih se mladi srečajo z nasiljem in umori, vodi v nasilno ali asocialno vedenje. Njegovo stališče ni prav nič drugačno od stališč angleških konservativnih kritikov v 70. letih 19. stoletja, ki so strogo odklanjali branje »nasilnih knjig« in kot svarilni zgled navajali primer dečka, ki je, potem ko je prebral takšno nasilno knjigo, ustrelil svojega očeta in brata. Posledica vsega tega je bila samocenzura. Avtorji sami so hoteli biti prepričani (skozi vse 19. stoletje in še v prvi polovici 20. stoletja), da njihove knjige ne vsebujejo ničesar, kar bi lahko veljalo za kvarno ali provokativno, zato v svojih mladinskih knjigah niso pisali o spolnosti, niso omenjali določenih telesnih (bioloških funkcij), nazorno opisovali nasilnih dejanj, prikazovali odraslih v negativni luči, uporabljali kletvic, kritizirali avtoritet ali pisali o spornih političnih in družbenih problemih. Tako lahko v 19. stoletju in v zgodnjem 20. stoletju najdemo le malo primerov tovrstnih kršitev samocenzure.

Eden takšnih primerov je knjiga **Jonathana Swifta Gulliverjeva popotovanja** ('Gulliver's Travels'), ki je v posameznih »kvarnih« prizorih belila lase založnikom. Eden najbolj opolzkih prizorov naj bi bil tisti, v katerem Gulliver pogasi ogenj v kraljevi palači v Liliputu, tako da urinira vanj. Ta prizor je bil zato pogosto cenzu-

riran oziroma izpuščen ali pa ponovno napisan. To velja za skoraj vse mladinske izdaje te klasične leposlovne knjige v času druge polovice 19. stoletja.

Eden prvih avtorjev, ki je odkrito in javno prelomil z mnogimi tabuji v mladinski književnosti, je bil ameriški pisatelj **Mark Twain**. V *Prigodah Toma Sawyerja* ('*The Adventures of Tom Sawyer*') in *Prigodah Huckleberryja Finna* ('*The Adventures of Huckleberry Finn*') je Twain v nasprotju s tradicijo samocenzure prikazoval odrasle tudi v negativni luči in dovolil svojim mladim literarnim junakom, da se v določenih okoliščinah tudi grdo vedejo. Njegovi knjigi sta zato povzročili v javnosti veliko razprav in prerekanj, zato ju v mnogih knjižnicah mladim bralcem niso sposojali. Takšni poskusi cenzure na žalost niso samo stvar preteklosti. Spomnimo se samo na primer med mladimi bralci izredno priljubljene knjige *Čarovnice* ('*The Witches*'), ki je med angleškimi feministkami v drugi polovici 20. stoletja povzročila pravi »bojni pohod«
proti pisatelju **Roaldu Dahlu**, češ da v knjigi prikazuje ženske v skrajno negativni luči. Najbolj jih je med drugim prizadel odlomek, ki govori o pravih čarovnicah: »Čarovnica je vedno ženska. Ne bi rad rekel kaj slabega o ženskah. Večinoma so ljubke. Ampak dejstvo je, da so vse čarovnice ženskega spola. Moške čarovnice ni...«
Žal so feministke prezrle Dahlovo razmišljanje o volkodlakih: »Po drugi strani je volkodlak vedno moški. Kakor tudi pasjeglavec. Oba sta nevarna. Vendar nista niti pol toliko nevarna kakor PRAVA ČAROVNICA.«

Le kaj bi bilo, če bi se zoper Dahla dvignili tudi razburjeni moški, ki bi mu zamerili takšno označevanje močnejšega spola?

Cilj takšne akcije je bil doseči, da se knjigo umakne s knjižnih polic, ker je otrokom nevarna, saj lahko ima številne škodljive učinke.

60. leta veljajo v mnogih evropskih mladinskih književnostih (tudi v slovenski), zlasti pa v ameriški, za čas prelamljanja tabujev mladinske književnosti. Ta proces se je časovno začel že prej v skandinavskih deželah, v Veliki Britaniji pa kasneje kot v ZDA. Knjige so začele prikazovati tudi drugačno, nič več romantično podobo realnosti in sodobnega življenja najstnikov (ne več najstniške romance in 'nice stories'). Teme, ki so dolga desetletja in celo stoletja veljale za nezaslišane, so začeli ubesedovati tudi v leposlovju za mlade. Tabuji so se začeli rušiti in padati, tako kot v igri padajo domine. Eden prvih je bila **spolnost**. Knjige so začele postajati vedno bolj drzne v izražanju in v obravnavanju problemov odraščanja. V 60. in zlasti v 70. letih cenzorje osupnejo z odkritim pisanjem o najstniški spolnosti, najstniški nosečnosti, abortusu, kontracepciji, homoseksualnosti... Priznanje najstniške spolnosti in tudi pisanje o njej v leposlovnih delih, namenjenim mladim, je pomenilo »preboj prve bojne črte«
tako za bralce kot za pisatelje.

V omenjenem času se je začela spreminjati tudi **podoba odraslih** literarnih likov. Odrasli (učitelji in starši) niso več prikazani kot popolne in nezmotljive avtoritete, temveč tudi kot nemočni ljudje s kopico napak. Odrasli nimajo vedno prav zgolj zato, ker so vendar odrasli. V literarnih delih se začnejo pojavljati liki staršev, ki so pri vzgoji svojih otrok neuspešni. Mnogi so preveč zaposleni, da bi imeli čas za svoje otroke in njihove probleme. Avtorje tistega časa močno zanima tudi raziskovanje medsebojnih odnosov, ne le med najstniki, temveč tudi med mladimi in odraslimi, zlasti starši. Ti odnosi so pogosto vir bolečin in najrazličnejših travm. V literarnih delih lahko zasledimo podobe mladih ljudi, ki s svojimi starši ali pa z odraslimi nasploh nimajo konstruktivnih odnosov. V omenjenih dveh desetletjih pisatelji začenjajo pisati o zginevanju in zlomu tradicionalnih družinskih

vrednot, razpadu tradicionalne družine. Tako se v literarnih delih začenjajo pojavljati naslednji motivi: propadanje (razkrjanje) zakonov, ločitev staršev, matere samohranilke, starši, ki so alkoholiki, podobe mater, ki so nezadovoljne kot ženske, žene, ki psihično uničujejo svoje može in posledično tudi svoje otroke ... Starši so bili v teh dveh desetletjih dokončno vrženi s prestola »oblasti, prevlade« in ni bilo več poti nazaj, ki bi jim omogočala vrnitev v nadrejeni položaj. V zgodnjih 70. letih so verjetno starši dosegli v literarnih upodobitvah najnižjo točko ugleda. V zgodnjih 80. letih upodobitve »starševske zlobe« niso več tako zelo pogoste.

Med tujimi, v angleščini pišočimi avtorji, velja omeniti zlasti **Judy Blume**, ki si je s svojim odkritosrčnim pisanjem o najstniški spolnosti, s svojim poznavanjem in razumevanjem mladega človeka pridobila velike simpatije mladih bralcev, ne pa tudi cenzorjev. Ti so ji očitali ravno tisto, kar so mladi bralci hvalili: pisanje o menstruaciji, razvoju prsi, mokrih sanjah, samozadovoljevanju, spolnih odnosih, uporabi kontracepcije ... Prav tako je s svojim pisanjem prelamljala tabu spolnosti pisateljica **Norma Klein**. Pisatelju **Paulu Zindelu** so strogi cenzorji očitali omalovažujoče pisanje o odraslih, predvsem o starših in učiteljih, **Roberta Cormiera** pa so cenzorji zasuli z očitki, da v svojih knjigah spodkopava avtoriteto staršev, institucij in celo vlade (države).

Naslednja prepovedana in nezaslišana tema, ki so jo začeli ubesedovati mladinski pisatelji, je **nasilje**. V središču njihove pozornosti je bilo tako nasilje med vrstniki (tudi nasilje mladostniških tolp) kot tudi nasilje v družini.

Tudi danes je problem nasilja velik in dobiva neslutene razsežnosti. Pisatelj Robert Cormier, ki ga zelo pogosto priteguje prav problem nasilja med vrstniki, je izjavil: »*Prestrašen sem zaradi sedanjega sveta, zaskrbljen sem zanj.*«

(Townsend 1990: 278)

Naštetim temam se je v naslednjih letih pridružila obravnava problemov mladinskega prestopništva, uživanja drog (narkomanija) ...

V **90. letih** se tendenca rušenja tabujev nadaljuje z nezmanjšano močjo. V mladinsko leposlovje prihajajo vedno **nove in nove teme**, kot so: **AIDS, anoreksija, bulimija, psihične bolezni, rak, homoseksualnost, lezbičnost, spolna zloraba, incest, posilstvo, samomor, smrt, brezposelnost, brezdromstvo, narkomanija, rasizem, neonacizem, ekološke katastrofe (jedrski holokavst)** ... Mnoge nove teme so posledica dogajanj v družbi ... V 90. letih je spolnost povezana s strahom. Spolnost ni več samo vir užitkov posameznika, kar je bilo sporočilo seksualne revolucije in liberarnih gibanj v 60. in 70. letih, temveč s seboj prinaša tudi smrt. Spolnost lahko človeka tudi ubije (AIDS). V nekaterih literarnih delih se rušijo tudi bolj specifični tabuji, kot so: problem severne Irske (spopadi med protestanti in katoličani), apartheid, groznja jedrske katastrofe in nuklearnega holokavsta, ekstremizem režima generala Pinocheta v Čilu ...

Mladostniški romani postajajo glede na teme, ki jih ubesedujejo, čedalje bolj temačni, črni (depresivni).

Če je za 60. in 70. leta značilno, da so tabu teme najpogosteje upovedene v obliki mladostniškega romana, ki je napisan na klasični, realistični način, pa že 80. in zlasti 90. leta pomenijo med drugim tudi uveljavljanje drugačne, nove pripovedne tehnike (mešanje različnih žanrov in pripovednih tehnik, mešanje realnosti in sanj ...).

Pomembno je tudi dejstvo, da začnejo tabu teme v 80. in zlasti v 90. letih prehajati iz območja mladostniškega romana tudi v leposlovje, ki je starostno namenjeno mlajšim bralcem. Ubeseđujejo se celo v slikanicah, zlasti pa v leposlovju za otroke od 9. leta starosti dalje.

Angleški in ameriški strokovnjaki, npr. **Julia Eccleshare** in **Mark I. West**, tovrstno mladinsko leposlovje označujejo s termini, kot so: 'New Realism', 'Problem Novel', 'Contemporary Problem Novel', 'Problem Books', 'Hard-Hitting Novel', 'Sinful Children's Books', 'Controversial Books' ..., kar bi lahko prevedli kot: *novi realizem, problemski roman, sodobni problemski roman, »udarni« roman, grešne otroške knjige, kontroverzne (sporne) knjige* ...

Teoretiki uporabljajo tudi naslednje izraze: *težke teme, depresivne teme, občutljive teme, neprimerne teme, angažirani realizem* ...

Zdi se, da za sodobno mladinsko leposlovje ni nobena tema preveč črna in preveč depresivna. Kot da so padli že čisto vsi tabuji in da ni ničesar več, o čemer bi bilo vredno pisati. Iz branja ameriške strokovne literature, predvsem pa iz študije **Patsy Campbell**, lahko razberemo, da vsaj v ameriškem mladinskem leposlovju še vedno obstajata dve tabu temi. To sta religija in politika, za kateri se zdi, da se ju mladinsko leposlovje izogiba iz različnih razlogov. Avtorica ugotavlja, da ameriška mladinska književnost prikazuje svet, v katerem religija manjka, kar je presenetljivo glede na statistične podatke iz 90. let, ki dokazujejo, da kar 94% Američanov veruje v boga. Religija je literarno prisotna kvečjemu v primerih verskih ločin (sekt), ki pa so prikazane skrajno negativno, kot na primer v knjigi **Roberta Swindellsa Sramota**.

Kot razlog za to, da je politika še vedno prezrta tema v mladinski književnosti, **Jack Forman** v prispevku *Politics – The Last Taboo* navaja, da je imela politika zmeraj negativni prizvok in da se je je držal slab sloves. Nemški kancler Otto von Bismarck je bil celo prepričan, da politika »uniči človekov značaj.« Ambroise Pierce, avtor kratkih zgodb iz 19. stoletja, pa je politiko definiral kot »*upravljanje državnih zadev za privatne ugodnosti (koristi)*.« Forman meni, da so politične teme tako oddaljene od interesov današnjih najstnikov tudi zato, ker najstniki, mlajši od 18 let, še nimajo volilne pravice in potemtakem še niso udeleženi v političnem življenju. Drugi razlog je morebiti ta, da je obdobje adolescence tisto razvojno obdobje v človekovem življenju, za katerega je značilno iskanje lastne identitete in zazrtost v samega sebe (introvertiranost).

Nič drugače ni v evropskih mladinskih književnostih. Obstajajo le redki primeri ubeseditve omenjenih tem, npr. knjiga **Gudrun Pausewang** *Dam ti še zadnjo priložnost, Bog!* (1999). V slovenski mladinski književnosti bi kot primer ubeseditve politične teme lahko navedli delo **Janje Vidmar** *Sence poletja* (2000), v katerem je pisateljica ubesedila desetdnevno vojno za Slovenijo leta 1991 in v katerem poleg vojaške akcije osvetljuje tudi vpliv vojne na družčino otrok in njihove družine.

Novije primere detabuizirane mladinske književnosti bi lahko razporedili v naslednje tematske sklope:

1. Narkomanija

Christiane Felscherinow: *Mi, otroci s postaje Zoo* (1980).

- Melvin Burgess: *Džank* (1998).
- Margaret Clark: *Na novi poti: dnevnik otroka s ceste* (1999). Tudi drugi problemi, ki so povezani z odvisnostjo od drog, kot so: prestopnišтво, tatvine, prostitucija, alkoholizem, brezdомstvo, najstniška nosečnost in materinstvo, samomor, spolna zloraba ...
2. **Spolnost, najstniška nosečnost**
Berlie Doherty: *Dragi Nihče* (1994. 1998).
 3. **Spolna zloraba**
Cynthia Voigt: *Nož v škornju* (1997).
 4. **Posilstvo**
Nikole Plüss: *Lebdenje* (2001).
 5. **Homoseksualnost**
Nancy Garden: *Pismo za Annie* (1996).
 6. **Nasilje** (nasploh, med vrstniki ...)
Brock Cole: *Grešna kozla* (1999).
Jacqueline Wilson: *Poredne punce* (1999).
Anne Fine: *Spretna Tulip* (2000).
 7. **Smrt**
Elfie Donnelly: *Zbogom, dedek* (1980).
Peter Pohl in Kinna Gieth: *Pogrešam te, pogrešam te.* (1999).
 8. **Bolezen** (AIDS)
Marliese Arold: *Živeti hočem* (1998).
 9. **Religija**
Gudrun Pausewang: *Dam ti še zadnjo priložnost, Bog!* (1999)
Robert Swindells: *Sramota* (2000).
 10. **Ekologija – jedrska katasrofa**
Gudrun Pausewang: *Oblak* (1998).
 11. **Brezdomstvo**
Robert Swindells: *Na hladnem* (1998).
Margaret Clark: *Na novi poti* (1999).
 12. **Neonacizem**
Ingo Hasselbach: *Dnevnik naciskina* (1996).
 13. **Strah**
Quida Sebestyen: *Ujetnica teme* (1994).
Tormod Haugen: *Nočni ptiči* (1997).
Uri Orlev: *Žival iz mraka* (1998).
 14. **Ločitev staršev**
Ingrid Kötter: *O super starših lahko samo sanjaš* (1996).
Michel Lucet: *Deljeno z dve* (1996).
Anne Fine: *Zijalo* (2000).
 15. **Kaznovanje in maščevanje**
Bart Moeyaert: *Gole roke* (1997).
Anne Fine: *Spretna Tulip*.

Še vedno se v javnosti (tudi med strokovnjaki) zlasti ob izidu določene kontroverzne knjige ali pa ob objavi nominacij za ugledne literarne nagrade s področja mladinske književnosti in tudi ob podelitvah tovrstnih nagrad sprožajo razprave o tem, katere teme so oziroma niso primerne za mladinsko leposlovje. Mnogi zma-

jujejo z glavami in tožijo nad poplavo depresivnih tem, češ da v sodobni mladinski književnosti zmanjkuje prostora za vesele zgodbe.

Dolgo je že tega, kar je v poznih 70. letih pozornost bralcev širom po svetu pritegnila pretresljiva in odkritosrčna pripoved mlade nemške narkomanke, petnajstletne fiksarke **Christiane F. (Felscherinow)** z naslovom *Mi, otroci s postaje Zoo*. Bila je ena prvih knjig, ki je bralcem odprla okno v svet uživalcev mamil, ki jim je droga edini bog in zakon. Njen prevod smo Slovenci dobili zelo hitro (leta 1980), komaj dve leti po izhajanju zgodbe v nemškem časopisu *Stern*. Knjiga je med odraslimi (starši, učitelji in strokovnjaki) sprožila odmevne polemike. Odrasle je razdelila na dva tabora: v enem so bili tisti, ki so zagovarjali stališče, da je knjiga nevarna, saj mlade napeljuje in vabi v svet drog, v drugem pa je prevladovalo mnenje, da je knjiga svarilni zgled, saj mladim nazorno prikazuje, kam vodi odvisnost od heroina. Ti odrasli so svetovali, naj knjigo prebere sleherni najstnik in tudi njegovi starši, učitelji, saj sproža mnogo najrazličnejših vprašanj, o katerih se je vredno pogovarjati.

Nasprotniki knjige so se temu problemu skušali izogniti na ta način, da so pred njim zatiskali oči in se obnašali tako, kot da sploh ne obstaja. Njihova reakcija je v marsičem spominjala na sprejemanje oziroma bolje rečeno nesprejemanje drugih tabujev, o katerih se ne govori oz. ne spodobi govoriti. Potlačiti oziroma skriti jih je potrebno daleč proč od oči mladih. Knjiga, ki ima tudi dokumentarno vrednost, je prikazovala in dokazovala, da je problem narkomanije med mladimi prisoten in pereč, zlasti v zahodni Evropi in Ameriki. Tudi danes ni situacija na tem področju nič boljša, prej slabša. Problem drog se je razširil med mladino vsega sveta (razvite in nerazvite dežele) in dobiva neslutene in usodne posledice.

Tako ni prav nič nenavadnega, da je prisoten tudi v 90. letih 20. stoletja in v najnovejšem mladinskem leposlovju. Naj omenimo kot najbolj ilustrativen primer knjigo *Džank* (1998) sodobnega angleškega pisatelja **Melvina Burgessa**, ki mu je z njo uspelo to, kar pred njim ni še nikomur. V letu po izidu knjige je zanj prejel tri najbolj prestižne književne nagrade v Veliki Britaniji: Carnegiejevo, Guardianovo in Bookerjevo nagrado. V središču njegove pisateljske pozornosti so mladi heroinski zasvojenec, ki živijo v bednih predelih velemestnega okolja, odrinjeni na skrajni rob družbe, v skoraj brezizhodnem položaju. V ospredju romana sta življenjski zgodbi dveh mladih zaljubljenecv, štirinajstletnega Tara (Davida) in enako stare Gemme, ki so ju v objem droge v prvi vrsti pripeljale neurejene družinske razmere. Avtor skozi roman prepušča besedo različnim zasvojenecem, saj je pogledov in resnic toliko, kot je pripovedovalcev. Glavni literarni osebi pa sta vendarle Tar in Gemma, ki se po nekaj letih življenja na robu družbe skušata iztrgata iz krempljev trde droge. Čeprav sta na koncu romana stara komaj 18 let, so ju droge za vedno in usodno zaznamovale. Čeprav sta še otroka, sta po drugi strani že skoraj starca. Konec romana ostaja odprt. Srečni konci (happy endi) so v zgodbah o zasvojenecih s trdimi drogami izjemno redki, skoraj nerealni. Nova pot, na katero se oba mlada človeka trudita priti, je zahtevna in na njej ju čaka mnogo ovir. Ali kot zaključuje svojo pripoved Tar: »Vendar moraš upati. Tako kot je rekel zdravnik, moraš biti pozitiven, preden hočeš kam priti.«

Da je roman prejel kar tri tako ugledne literarne nagrade (eno s področja mladinske književnosti in dve s področja »književnosti za odrasle«) ter pri mladih in odraslih bralcih naletel na veliko naklonjenost, lahko pripišemo tudi dejstvu, da Burgess ne moralizira in ne pridiga zoper droge. Avtor ne zanika dejstva, da se s

pomočjo drog uživalec dobro počuti, pozabi lahko na vse težave in bolečine, ki mu jih povzročata »normalno« življenje. Kot pravi Gemma: »Priznati moram, da je heroin najboljši. Hočem reči, **NAJBOLJŠI!** Ostalo, no ... na LSD-ju ti oživijo misli in začnejo živeti lastno življenje. Po hašišu se tvoji čuti nekako prebudijo. Ampak po heroinu, ahhh. Ves dan lahko sedi v greznici, pa boš takooo srečen in se počutil takooo dobro ... Počutiš se bolje kot Churchill, ko je dobil vojno, počutiš se bolje od jamskega človeka, ki je odkril ogenj, počutiš se kot Romeo, ki je šel končno v posteljo z Julijo.«

Kljub vsej hvali drogi, ki jo izrekajo njeni oboževalci in častilci, pa roman ne izveni kot njen slavospev, temveč prej kot njena obsodba, saj mora njen uživalec za užitke, ki mu jih nudi, plačati zelo visoko ceno.

S svojim mladim življenjem plača opoj heroina in vstop v popolnoma nov svet, ki ji ga odprejo droge, tudi 15-letna Alice v knjigi anonimnega avtorja **Go ask Alice** (London: Arrow Books, 1997). Na žalost knjiga ni prevedena v slovenščino. To je resnična zgodba najstnice Alice, ki piše dnevnik. Alice je belka, izhaja iz srednjega družbenega razreda. Na začetku knjige je podobna običajnim najstnicam, ki hodijo na zmenke in se lotevajo shujševalnih diet. V šoli nima težav, njene ocene so zadovoljive. Tudi s starši, ki so izobraženi, nima večjih konfliktov. Včasih celo sanjari o tem, kako se bo nekoč poročila in imela lastno družino. Nato pa ji neki dan usodno zaznamuje življenje. Tega dne vstopi v svet droge, ki ji odpre tudi svet spolnosti. Alice se počuti zelo svobodno, skoraj kot Alice v Čudežni deželi. Življenje z drogami je lažje kot življenje brez njih, kljub temu pa se jim Alice po določenem času želi za zmeraj odreči. Njen boj je težaven, saj je v njem osamljena. Na koncu bitko s heroinom tudi zgubi. Ni bil le prevelik odmerek heroina tisti, ki jo je ubil. V resnici je umirala počasi. Za to je bilo več vzrokov, o katerih v spremni besedi z naslovom *What defeated Alice?* razmišlja psiholog James Hemming.

Knjiga je redke in nenavadne dokument (avtentična kronika), ki opisuje, kako najstnica čisto nenamerno vstopi v svet droge in kako si krčevito prizadeva, da bi se iz njega osvobodila. Njen dnevnik na žalost ostane nedokončan. Kot izvemo iz suhoparno napisanega epiloga, se je Alice tri tedne pred svojo smrtjo odločila, da ne bo več pisala dnevnika. Ko sta se nekega dne njena starša vrnila iz kina domov, sta jo našla mrtvo. Njena usoda je le ena od 50.000 usod narkomanov, ki vsako leto umrejo v ZDA, pa vendar je tragična in grozljiva.

Nič manj ni dandanes grozljivo življenje čedalje mlajših najstniških brezdomcev v Avstraliji, ki ga v knjigi *Na novi poti* v vseh njegovih razsežnostih ubeseduje avstralska pisateljica **Margaret Clark**. Delo, napisano v obliki dnevnika, ki ga piše najstnica Simmy, avtorica posveča »vsem izgubljenim, osamljenim in nesrečnim otrokom na cestah velikih in malih mest po vsej Avstraliji.«

S knjigo je pisateljica želela opozoriti na težave mladih brezdomcev, pred katerimi si odrasli tako pogosto zatiskajo oči, in mladim bralcem odkriti resnico o njih.

To ji je nedvomno tudi uspelo, saj s svojo knjigo o mladih brezdomcih, ki živijo v starih tunelih mestne kanalizacije (labijih), bralce pretrese. Pisateljica mlade in njihove probleme, kot so: prestopništvo, brezdomstvo, narkomanija, najstniška nosečnost, prostitucija, nasilje, ... dobro pozna, saj se z njimi dnevno srečuje v Centru za odvisnike (alkoholike in narkomane). Srečevanja z njimi in njihovimi življenjskimi zgodbami so povzročila, da je nastala njena knjiga.

Ali bo glavnemu literarnemu liku, najstnici Simmy, uspelo najti drugačno in boljše življenjsko pot, je veliko vprašanje. Morda je to le njena hipna želja in le nekakšen privid. Bo zmogla toliko moči in življenjske energije? Ali kot sama razmišlja: »*Ves čas samo bežiš pred sabo, pa v bistvu hodiš v krogih. Najhuje pa je, da lahko bežiš in bežiš in bežiš, pa kljub temu nisi zadosti hiter, da bi zbežal pred sabo.*«

In če se na koncu tega prispevka še enkrat vprašamo, ali zagovarjamo mladinsko književnost brez tabujev ali smo proti njej?

Odgovor je DA! Ali kot je o tem razmišljala v svojem prispevku na lanskoletni okrogli mizi o etiki v mladinski književnosti pisateljica **Polonca Kovač**: »ni teme, ki bi jo otrokom morali zamolčati, prav tako kot ni medija, ki bi ga morali prepovedati. Otroci so enako kot odrasli izpostavljeni najrazličnejšim življenjskim preizkušnjam, prav tako kot odrasli so različni po značaju in temperamentu, so pa neskončno bolj ranljivi in dojemljivi za vtise in razpolagajo z manj informacijami in izkušnjami.«

DA rečemo tudi tistim mladinskim leposlovnim besedilom, ki so po besedah **Marjane Kobe** »umetniško polnokrvna« literatura in ne zgolj teksti, katerih glavni in edini namen je šokirati mladega bralca in katerih pisatelji kar tekmujejo med seboj, kateri bo zmogel drzneje ubesediti določeno tabu temo.

DA rečemo tudi delom tistih avtorjev, ki želijo, da bi tudi s pomočjo leposlovja mladi ljudje lažje vstopali v življenje in živeli v svetu, kakršen je. V mnogih primerih so te knjige kljub tragičnim zgodbam vzpodbudne, saj se skoraj vedno, v še tako nemogočih razmerah svetlika neka možnost rešitve (upanje).

Naj zaključim z mislijo iz letošnje poslanice ob 2. aprilu, mednarodnem dnevu knjig za otroke, ki jo je napisala madžarska pisateljica **Eva Janikovszky**: »... *Nato sem se naučila brati in spoznala, kaj se skriva v knjigah: ne le vile in škrti, princeze in zlobne čarovnice, ampak tudi ti in jaz, naša veselja, naše skrbi, naša upanja in naša žalost. Dobro in slabo, resnično in izmišljeno, narava in ves svet – vse to je v knjigah...*«

Povzetek

Tabu teme so v mladinsko književnost začele »prihajati« sorazmerno pozno, šele v 60. letih 20. stoletja. Eden od razlogov za to zamudo je dejstvo, da je mladinska književnost dolgo časa pripadala prvenstveno področju pedagogike. Na omejeno problematiko se močno navezuje pojmovanje koncepta otroštva in mladosti, etike ter vprašanje cenzure. Proces ubesedovanja tabu tem se je nadaljeval in krepil v 70. in v 80. letih in v 90. letih doživel svoj višek. Če je bil prvi tabu, ki se ga je lotila mladinska književnost, spolnost, pa velja, da so v naslednjih letih in desetletjih vanjo vdirale vedno nove in nove »težke teme«. Danes se zdi, da obstajata samo še dva tabuja: religija in politika.

Tabu teme, ki so se najprej čisto legitimno uveljavile v mladostniškem romanu (že v 60. letih), so v kasnejših desetletjih (80. in zlasti 90. leta) začele »prihajati« tudi v slikanice in v leposlovje za mlade bralce od 9. leta dalje. Meje sodobne proze za najstnike so dandanes skoraj zabrisane (zlasti med srednjo in višjo stopnjo). Prav

tako so pogosto zabrisane meje med mladinsko in »odraslo« književnost. Bolj kot pri sami tematiki je razlika očitna v zahtevnosti pripovednega sloga in zunanjem obsegu.

Današnji mladi ljudje imajo tudi pravico do obstoja angažirane literature, če je ta v resnici literatura v pravem pomenu besede.

Torej, nič več skrivnosti.

Literatura

1. Leposlovje

Anonymous: *Go ask Alice*. London: Arrow Books, 1997.

Burgess, Melvin: *Džank*. Prev. Jure Potokar. Maribor: Obzorja, 1998.

Clark, Margaret: *Na novi poti: dnevnik otroka s ceste*. Prev. Mateja Seliškar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999. (Odisej).

Felscherinow, Christiane: *Mi, otroci s postaje Zoo*. Prev. Olga Ratej. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994. (Odisej).

Fine, Anne: *Spretna Tulip*. Prev. Andreja Blažič Klemenc. Tržič: Učila, 2000. (Metuljev let).

Fine, Anne: *The Tulip Touch*. London: Puffin Books, 1997.

Haugen, Tormod: *Nočni ptiči*. Prev. Darko Čuden. Ilustr. Ana Košir. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997. (Andersenovi nagrajenci).

Myers, Walter Dean: *Monster*. Ilustr. Christopher Myers. New York: HarperCollinsPublishers, 1999.

2. Strokovna literatura

Campbell, Patty: *The Sand in the Oyster*. *The Horn Book Magazine* (September/October 1994) str. 619–623.

Eccleshare, Julia: *Teenage Fiction: Realism, Romances, Contemporary Problem Novels*. V: *International Companion Encyclopedia of Children's Literature* str. 387–396.

Forman, Jack: *Young Adult Books: Politics – The Last Taboo*. *The Horn Book Magazine* (July/August 1985) str. 469–471.

Gillis, John R.: *Mladina in zgodovina: tradicije in spremembe v evropskih starostnih odnosih od 1770 do danes*. Prev. Jasna Sukič. Šentilj: Aristej, 1999. (Dialogi: humanistična in družboslovna zbirka).

International Companion Encyclopedia of Children's Literature. Ur. Peter Hunt. London, New York: Routledge, 1996.

Kobe, Marjana: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987. (Otrok in knjiga).

Kovač, Polonca: *Ali obstajajo teme, ki jih je treba otrokom zamolčati?* *Otrok in knjiga* št. 46 (1988) str. 76–78.

Nodelman, Perry: *The Pleasures of Children's Literature*. White Plains: Longman, 1996.

Sutherland, Zena: *Children & Books*. New York: Longman, 1996.

Tabus in der Kinder- und Jugendliteratur. Wien: International Institut für Jugendliteratur und Leseforschung, 1993.

West, Mark: *Censorship*. V: *International Companion Encyclopedia of Children's Books* str. 498–507.

Summary

PAIN OF GROWING UP: DRUGS, SEX...

Since children's literature primarily belonged to pedagogy, it introduced taboos as late as in the 60s of 20th century. There were also other reasons, such as abandoning writers' self-censorship, different social circumstances. Sex was the first evident taboo, but »more and more difficult topics« were infiltrated children's literature in recent decades of 20th century. It seems that there are no longer any taboos except religion and politics. The first taboos that legitimately became prominent in the children's novel in the 60th conquered picture books and literature for younger readers from 9 years on in the following decades. Clear borders between contemporary prose for teenagers are no longer clearly visible (especially between the middle and higher level). In the same way there are no strict borders between children's and »adult« literature. Not the theme itself, the obvious difference is seen in a more demanding narrative approach and length. Our young generation is entitled to such literature, if that is literature in its true self.

Therefore, no more taboos.

Translated by Bojana Panevski